

ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΧΟΡΟΥ ΚΥΔΩΝΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΘΑΣΟ

Διονύσιος Χ. Καλαμάκης

Στὰ μέσα τῆς τρίτης δεκαετίας τοῦ ἰδ' αἰῶνος γεννᾶται στὴν Θεσσαλονίκη ὁ Δημήτριος Κυδώνης¹, πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ Προχόρου². Οἱ δύο ἀδελφοὶ ἔμελλαν νὰ διαδραματίσουν σημαντικὸ ρόλο στὴν διαμάχη φιλοθωμιστῶν καὶ ἀντιθωμιστῶν θεολόγων στὸ Βυζάντιο κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα. Ἰδιαίτερος ὁ Δημήτριος Κυδώνης ἤσκησε ἰσχυρότατη ἐπίδραση στὴν θεολογικὴ κίνηση τῶν συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων του, τὴν ὁποία δὲν μπορούμε ἀκόμη νὰ προσδιορίσωμε ἐπακριβῶς, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι κείμενα τοῦ ἰδίου καὶ τῶν θιασωτῶν ἢ ἐπικριτῶν του παραμένουν ἀνέκδοτα, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι οἱ ὀρθοὲς ἐκτιμήσεις δυσχεραίνονται ἀπὸ τὶς θρησκευτικὲς πεποιθήσεις τῶν κατὰ καιροὺς μελετητῶν τοῦ ἔργου του. Γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ Δημήτριος Κυδώνης ὑπῆρξε ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τῆς σχολαστικῆς θεολογίας στὸ Βυζάντιο καὶ ἐπέδρασε στὴν σύγχρονη καὶ μεταγενέστερή του θεολογικὴ σκέψη ὅσο κανεὶς ἄλλος λατινόφωνος.

1. Ἀπὸ τὴν μεγάλη περὶ Δημητρίου Κυδώνη βιβλιογραφία βλ. ἐνδεικτικῶς τὶς ἐκτεταμένους διαπραγματεύσεις τῶν: *G. Cammelli*, *Démétrius Cydonès Correspondance*, Les Belles Lettres, Paris, 1930, σσ. V-XXXIV. Στ. *Παπαδοπούλου*, Ἑλληνικαὶ μεταφράσεις θωμιστικῶν ἔργων. Φιλοθωμιστὰ καὶ ἀντιθωμιστὰ ἐν Βυζαντίῳ (Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθῆναις Φιλελευθερευτικῆς Ἑταιρείας, 47), διδ. διατρ., Ἐν Ἀθῆναις, 1967, σσ. 78-90. *Fr. Tinnefeld*, *Demetrios Kydonès Briefe* (Bibliothek der Griechischen Literatur, 12), Stuttgart, 1981, σσ. 1-74.

2. Βλ. ἐνδεικτικῶς *M. Jugie*, «Cydonès (Prochoros)», *ἄρθρο ἐν Catholicisme*, τ. 3, στ. 396. *G. Mercati*, *Notizie di Procoro e Demetrio Cidone*, Manuele Caleca e Teodoro Meliteniota ed altri appunti per la storia della teologia e della letteratura del secolo XIV (Studi e Testi, 56), Città del Vaticano, 1931, σσ. 40-55. *Παπαδοπούλου*, μν. ξ., σσ. 90-97. *H. Hunger*, *Prochoros Cydonès, Übersetzung von acht Briefen des Hl. Augustinus* (Wiener Studien, Beiheft 9), Wien, 1984, σσ. 7-11. *Δ. Νικήτα*, *Boethius, De topicis differentiis καὶ οἱ βυζαντινὲς μεταφράσεις τῶν Μανουήλ Ὁλοβώλου καὶ Προχόρου Κυδώνη* (Corpus Philosophorum Medii Aevi - Βυζαντινοὶ Φιλόσοφοι, 5), Ἀθῆναι-Ακαδημία Ἀθηνῶν, Paris, Bruxelles, 1990, σσ. CXIII-CXV.

Ὁ Δημήτριος μετὰ τὸν θάνατο τοῦ πατέρα του μετέβη στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὸ 1347 εἰσῆλθε στὴν ὑπηρεσία τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ (1347-1354). Ἐκεῖ γνωρίστηκε μὲ ἓνα δομινικανὸ μοναχό, ἐγκατεστημένο στὸ Πέραν, ὁ ὁποῖος τοῦ ἐδίδαξε τὴν λατινικὴ γλῶσσα καὶ τοῦ ἐνέπνευσε τὴν ἐκτίμηση πρὸς τὰ ρωμαιοκαθολικὰ δόγματα καὶ τὴν σχολαστικὴ θεολογία. Ἴσως τότε ἀρχίζει ὁ Δημήτριος νὰ ἀντιμετωπίζῃ ἔντονο προσωπικὸ πρόβλημα σχετικῶς πρὸς τὴν θέση του ἔναντι τῶν πατρῶων ὀρθοδόξων δογμάτων. Κατόπιν παροτρύνσεων φίλων του καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ, ἐργάζεται μὲ ζῆλο μεταφράζοντας ἔργα Λατίνων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, ἰδιαίτερος τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη καὶ τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου, ἐπιδιώκοντας νὰ μεταφυτεύσῃ τὴν δυτικὴ θεολογία ἀπὸ τὸν φυσικὸ τῆς χῶρο στὸ νηπτικὸ καὶ ἡσυχαστικὸ Βυζάντιο³. Τὸ 1354 μετέφρασε τὴν *Summa contra Gentiles* καὶ τὸ 1358 τὴν *Summa Theologiae* τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη. Περὶ τὸ 1364 ἀσπάζεται τὸ ρωμαιοκαθολικὸ δόγμα καὶ λαμβάνει γραπτῶς τὰ συγχαρητήρια τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ τοῦ Ε'. Ἀλλὰ ὁ Δημήτριος Κυδώνης φαίνεται ὅτι δὲν ἔπαυσε νὰ ἔχῃ τύψεις συνειδήσεως γιὰ τὴν πράξιν του. Ὑπάρχει πληροφορία παρεχομένη ἀπὸ τὸν Γεώργιο Σχολάριο (1405;-1472;), κατὰ τὴν ὁποία ὁ Δημήτριος εὐρισκόμενος στὴν Κρήτη μετενόησε καὶ ἐπέστρεψε στὴν Ὁρθοδοξία⁴. Ἀπέθανε πιθανῶς στὴν Κρήτη περὶ τὸ 1397.

Τῶν φιλοδυτικῶν-φιλοθωμιστικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Δημητρίου πρῶτος ἀποδέκτης ὑπῆρξε ὁ ἀδελφός του Πρόχορος. Γεννήθηκε στὴν Θεσσαλονίκη πρὸ τοῦ 1335. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ πατέρα του ἀκολούθησε τὸν μοναχικὸ βίο. Στὸν συνοδικὸ τόμο καταδίκης τοῦ Προχόρου διαβάζομε ὅτι «οὗτος ἐτύγχανεν εὐρισκόμενος ἐν τῇ κατὰ Ἁγιον Ὄρος τὸν Ἄθω ἱερᾷ καὶ μεγάλῃ Λαύρᾳ ἐκ παίδων ἐν αὐτῇ τὰ μοναχῶν τελεσθεῖς»⁵. Στὴν Μεγίστη Λαύρα χειροτονεῖται ἱερεὺς τὸ 1365. Θιασώτης καὶ ὑπέρμαχος τῶν ἀπόψεων τοῦ ἀδελφοῦ του, συμμετέσχε στὴν θεολογικὴ κίνηση τῆς ἐποχῆς του, τὴν γνωστὴ ὡς «ἡσυχαστικὴ ἔριδα». Σ' αὐτὴν τὴν διαμάχην ὁ Πρόχορος ἐτάχθη ὑπὲρ τοῦ Βαρλαάμ

3. Βλ. Παπαδοπούλου, μν. ξ., σσ. 25-28, 43-46.

4. Ὁ Γεννάδιος Σχολάριος στὸ ἔργο του Σημείωσις εἰς τὴν κατὰ τοῦ Βέκκου σύνοδον (*Γενναδίου του Σχολαρίου*, Ἄπαντα τὰ εὐρισκόμενα, ἐκδ. Μ. Jugie, VIII, Paris, 1936, σ. 507) πληροφορεῖ ὅτι ὁ Δημήτριος Κυδώνης εὐρισκόμενος στὴν Κρήτη μετενόησε καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Ὁρθοδοξία: καὶ τοῦτο πολλοῖς ἐξείπεν ἐκεῖ καὶ τῷ μακαρίτῃ διδασκάλῳ τῷ Ἰωάννῳ φίλῳ τε ἄντι καὶ ἐν Κρήτῃ τότε διάγοντι, ὡς αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ὄρκους τούτοις δισχυρίζετο. Βλ. σχετικῶς Ν. Β. Τωμαδάκη, Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος καὶ ἡ Κρήτη κατὰ τὸ 1400. Μελέτη φιλολογικὴ καὶ ἱστορικὴ, Ἐν Ἀθήναις, 1947, σσ. 99-100. Τὴν πληροφορία θεωροῦν νόθο οἱ δυτικοὶ θεολόγοι. (Βλ. Παπαδοπούλου, μν. ξ., σσ. 84-85).

5. P.G. 151, 694. Βλ. σχετικῶς G. Mercati, μν. ξ., σ. 44, σημ. 1.

καὶ κατὰ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καὶ τὸ 1368 κατεδικάσθη ἀπὸ ἐνδημοῦσα Σύνοδο ὑπὸ τὸν πατριάρχη Φιλόθεο Κόκκينو (1364-1376). Ἀπέθανε πιθανῶς τὸ 1369 χωρὶς νὰ ἀρνηθῇ τίς ιδέες του. Ὁ Πρόχορος φαίνεται ὅτι δὲν ἄλλαξε ἐπισήμως τὸ δόγμα του, ὅπως ἔπραξε ὁ ἀδελφός του. Ἐμαθε καὶ αὐτὸς καλὰ τὴν λατινικὴ καὶ μετέφρασε ἔργα Λατίνων πατέρων.

Μεταξὺ τῶν 450 ἐπιστολῶν τοῦ Δημητρίου Κυδώνη πρὸς ποικίλους ἀποδέκτες ὑπάρχουν τρεῖς ποὺ ἀπευθύνονται πρὸς τὸν ἀδελφὸ τοῦ Προχόρου, οἱ ὑπ' ἀριθμ. 38, 39 καὶ 58 κατὰ τὴν ἀρίθμηση τῆς ἐκδόσεως Loenertz⁶. Ἡ πρώτη ἀποστέλλεται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὸ Ἅγιον Ὄρος (1355-1356), ἡ δευτέρα ἀπὸ τὴν Ρώμη στὸ Ἅγιον Ὄρος (1369-1370) καὶ ἡ τρίτη ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὸ Ἅγιον Ὄρος (1353-1354), κατὰ τίς χρονολογήσεις τοῦ Loenertz⁷. Ὁ Cammelli χρονολογεῖ μόνον τὴ δευτέρα ἐπιστολὴν στὰ 1369⁸.

Στὴν συνέχεια ἐξετάζομε λεπτομερέστερα τὴν ἐπιστολὴν ὑπ' ἀριθμ. 38 (κατὰ τὴν ἐκδοση Loenertz)⁹.

Τῷ ἐαυτοῦ ἀδελφῷ Προχόρῳ

Prochoro fratri, in Acten paeninsulam

Constantinopoli, 1353-1354?

Ἡμεῖς σοῖς ἐνταῦθα πρὸς πολλοὺς ἐντυγχάνοντες γράμμασιν, ἴσμεν
 τε ἐξ ἐκείνων οὗ διατρέβεις, καὶ ὡς τὰ τοῦ σώματός σοι τῇ τῆς ψυχῆς
 ὑγείᾳ συμβαίνει, τά τε ἄλλα περὶ ὧν πραγματεύη πάνθ' ὡς ἂν αὐτός τε
 καὶ ἡμεῖς συνευξαίμεθα προχωρεῖ. ἀπορῶν δ' ὅθεν οὐ καὶ τὸν ἀδελφὸν
 τῶν αὐτῶν ἀξιοῖς, οὐδὲ προσειπεῖν γούν δίκαιον οἶει, οὕτω τῆς ἀπορίας
 παύσασθαι ταύτης οἷός τε ἐγενόμην. οὔτε γὰρ ὡς ἦττον ἡμῶν δέον φρον-
 10 τίζειν οὐκ ἐπιστεῖλαι φάσκων πιθανὴν ἂν πλάττοις ἀπολογίαν, οὐτ' εἰς
 τοῦ σχήματος νόμους ἀναφέρων τὴν σιωπὴν δόξεις ἀπολογεῖσθαι. πρῶ-
 τον μὲν ὅτι καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἔδει τοῦτο τηρεῖν, καὶ μὴ κείνοις μὲν
 γράφειν, πρὸς δ' ἡμᾶς δέον τοῦτο ποιεῖν, πέρα τοῦ δέοντος εὐλαβεῖσθαι
 τὸν νόμον· ἔπειθ' ὅτι νόμιμον καὶ τὸ γράφειν τοῖς φίλοις καὶ οὐδεὶς διὰ
 15 τοῦτο παρανομεῖ, αἱ πρὸς πάντας ἐπιστολαὶ τῶν ἀγίων καὶ τὰ μακρὰ

6. R.-J. Loenertz, Démétrius Cydonès. Correspondance, I (Studi e Testi, 186), Città del Vaticano, 1956, σσ. 71-73, 89-91.

7. R.-J. Loenertz, Démétrius Cydonès. Correspondance, II (Studi e Testi, 208), Città del Vaticano, 1960, σσ. 485-487.

8. Cammelli, μν. ξ., σ. 147.

9. Loenertz, μν. ξ., I, σσ. 89-91.

- πρὸς τοὺς φίλους συγγράμματα τοῦτο τεκμηριοῖ· οἷς εἰ φήσομεν ἔπεσθαι, πᾶσαν ἂν ἐκφύγοιμεν μέμψιν. εἰ δ' ἀδελφὸς ἐγὼ καὶ δεῖ με διὰ ταῦτα τῶν ἄλλων ἔλαττον ἔχειν, ἀλλ' ἐν οἷς εἶπον καὶ τῶν πρὸς τοὺς φίλους ἐπιστολῶν αἱ πρὸς τοὺς ἀδελφούς οὐκ ἐλάττους, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον ὅσον
- 20 καὶ ἡ φύσις τοὺς γράφοντας προσηνάγκαζεν, οἱ τίνας ταῦτα ποιούντες παρέβαινον νόμους οὐδεὶς μέχρι νῦν ἐτόλμησε φθέγγασθαι. χωρὶς δὲ τούτων καὶ τοῦναντίον ἅπαν περὶ τούτων αὐτὸν ἔγωγε φῆσαιμι νομοθετεῖν τὸν Θεόν. ὁ γὰρ καὶ τοῖς ἐχθροῖς εὐχεσθαι τὰ ἀγαθὰ συμβουλευόντων καὶ τοῖς μὴ τοῦτο ποιῶσιν ἀθανάτους ἀπειλῶν τιμωρίας, πῶς ἂν ἀδελφοῖς
- 25 γράφειν ἐκώλυσεν; οὐ γὰρ δήπου Θεῶ μὲν ὑπὲρ ἐκείνων διαλεξόμεθα, αὐτοῖς δὲ ἀποκνήσομεν, καὶ ἃ συννευχόμεθα τοῖς ἀνθρώποις, περὶ τούτων οὐ βουλησόμεθα τούτοις διαλεχθῆναι· ἢ καὶ προσειπόντας οὐκ ἀντιπροσεροῦμεν, ἀλλ' ὥσπερ τινὲς ἀνδριάντες ἐστήξομεν, οὐκ οἶδα τίνας αἰτιώμενοι νόμους.
- 30 Ταῦτα μὲν οὖν οὔτε δίκαια λέγειν, οὔτ' ἂν αὐτὸς εἶποις τοιαῦτά γε ὄντα. πιθανώτερα δὲ νομιστέον ἅ πρὸς ἐμὲ τῶν ἡμετέρων τις ἔφρασκεν ἀποροῦντα. ἔφη γὰρ εἰπεῖν σε πρὸς αὐτὸν περὶ τούτου, ὡς διὰ τοῦτ' ἐμοὶ μόνῳ τῶν ἄλλων οὐκ ἐπιστέλλεις, ὅτι μῆδ' αὐτὸς τοῦτο ποιῶ, ἀλλ' ἔτος ἤδη τρίτον ἐξ ὄτουπερ εἰλόμην σιγᾶν. ἐγὼ δ' ἐκεῖνό φημι, ὡς ἔδει
- 35 προσλογίζεσθαι καὶ τοὺς συμβάντας πολέμους, καὶ ὡς αἱ πάντα ἀνατρέψασαι τριήρεις ὥσπερ νέφος πάντα ἐπέσχον, καὶ στέλλεσθαι λοιπὸν οὐδαμῶσε κατ' οὐδένα τρόπον ἐνήν, πάντων ὑπὲρ καπνοῦ τὰ πηδάλια θέντων. αἱ δὲ τῆς ἡπείρου συμφοραὶ τὰς τῆς θαλάττης παρήεσαν, ὥστ' οὐκ ἦν οἴκοθεν προελθεῖν, μὴ πρότερον διαθήκης μνησθέντα.
- 40 Ἄλλ' ὅμως μετὰ τοσοῦτων ἐλαττωμάτων, φησὶ Δημοσθένης, πολλοῖς μὲν εἰς τριήρεις δέδωκα γράμματα, οὐκ ἐλάττοσι δὲ διὰ τῶν ὄρων νύκτωρ πορευομένοις. εἰ δὲ σὺ ταῦτ' οὐκ ἐδέχου, ἀπόλοιτο μὲν ὁ τῆς Τενέδου τύραννος ᾧ γράφων ἠνάγκαζον πέμπειν τὰ γράμματα τὴν ταχίστην· ἀπόλοιτο δὲ οἱ εἰς Θάσον καὶ Θεσσαλονίκην καὶ αὐτὸν Ἄθω κομιζόμενοι
- 45 συνεχῶς, οἷς πάντα συνέπραξα, ἢ ἐν τῇ κομιδῇ μοι τῶν πρὸς σε γραμμάτων ἀποδῶσι τὴν χάριν. ὅμως εἰ καὶ μῆδὲν ἔγραφον, ἀλλ' ὅπερ αὐτὸς φῆς ἐσιώπων, οὐδ' οὕτως ἐχρῆν ἀποστῆναι, τὴν τε ὑμετέραν ἐνθυμούμενον ἡσυχίαν καὶ τὰ ἐν τοῖς βασιλείοις κακά, δι' ἃ πολλάκις ἠμέλησα μὲν σιτίων, ἠμέλησα δὲ ὑπνον· δεῖ δὲ πρὸς τὴν ἐκάστου βοήν ὧτων
- 50 ἐστώτων, δεῖ δὲ τῇ γλώττῃ τὰς χελιδόνας μιμῆσθαι, τὰ μὲν τὸν βασιλέα πείθοντα, τὰ δὲ ἰκετεύοντα μέσον νυκτῶν, ὅτε καὶ τοὺς ὑπὲρ ὧν δέομαι δεῖπνον καὶ κλίνην καὶ τὸ τοῖς ὄνειρασι συνεῖναι τῆς μεθ' ἡμέραν ἀηδίας κομφίζει. Σὺ δέ, δέον ἀνέχειν καὶ ὅπως ταῦτα ῥᾶον οἴσομεν λέγειν, καὶ προσεγκαλεῖν καὶ δίκην ἀπαιτεῖν ἔτοιμος εἶ. εἰ δ' αὐτὸς πικρὸς [τις]

55 ἦν καὶ ὀργῇ τιμὴ γράφειν οὐκ ἠνειχόμεν, οὐκ αὐτὸν [σε] ἐχοῖν ἡμερότητι
 μὲν τὸν παροξυσμὸν τὴν δὲ σιωπὴν λόγοις νικῆσαι, ὥσπερ οἱ λυπουμέ-
 νοις καὶ διὰ τοῦτο σιωπῶσι παρακαθήμενοι «ἐξαύδα» βοῶσι, «μὴ κεῖθε
 νόω, ἵνα εἶδομεν ἄμφω»; ἐνταῦθα δὲ ἔδει μᾶλλον μνησθῆναι τοῦ νόμου, τὰ
 μὲν πρώως ἐλέγχοντα, τὰ δὲ εἰσηγούμενον, ἕως εἰς αὐτὸν ἐπανήγαγες
 60 ἄνδρα ἐξεστηκότα. νῦν δὲ πρὸς σωφρονοῦντα, εἰ δίδως εἰπεῖν, μικροφυ-
 χεις, καὶ φῆς αὐτὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας, ὥσπερ ἄλλο τι κατορθοῦντας,
 μιμείσθαι· ἀλλ' οὐ ταῦτά γε φήσεις τὸν Ἄθω παραιέσειν, εἰ λάβοι φωνήν.

ἌΟ Δημήτριος ἀποστέλλει τὴν ἐπιστολὴν στὸν ἀδελφὸ τοῦ Πρόχορο στὸ
 Ἄγιον Ὄρος (στ. 62-63: ἀλλ' οὐ ταῦτά γε φήσεις τὸν Ἄθω παραιέσειν, εἰ
 λάβοι φωνήν), στὴν Μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας, κατὰ τὸ 1353 ἢ 1354, ἀπὸ
 τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ὑπηρετεῖ ὡς «ὑπουργός» («Ministerpräsident»
 κατὰ τὸν Beck¹⁰) στὴν αὐλὴ τοῦ Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ. ἌΟ Δημήτριος
 ἀπορεῖ καὶ παραπονεῖται, διότι δὲν λαμβάνει γράμματα ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ τοῦ
 Πρόχορο. Μαθαίνει ἀπὸ κάποιον φίλο τοῦ πού συνήντησε τὸν Πρόχορο ὅτι
 ἐπὶ τρία χρόνια τὰ γράμματα πού ἀπέστελλε ὁ Δημήτριος στὸν ἀδελφὸ τοῦ
 δὲν ἔφθαναν στὸν προορισμὸ τους (στ. 32-34: ἔφη γὰρ εἰπεῖν σε πρὸς αὐτὸν
 ἐρόμενον περὶ τούτου, ὡς διὰ τοῦτ' ἐμοὶ μόνω τῶν ἄλλων οὐκ ἐπιστέλλεις,
 ὅτι μὴδ' αὐτὸς τοῦτο ποιῶ, ἀλλ' ἔτος ἤδη τρίτον ἐξ ὄτουπερ εἰλόμην σιγᾶν).
 Ἰσχυρίζεται ὁ Δημήτριος ὅτι ἔστειλε γράμματα καὶ μὲ πλοῖα καὶ μὲ γραμμα-
 τοκομιστὲς πού ἔπρεπε νὰ διανύσουν πολὺωρες ἀποστάσεις μέσ' ἀπὸ δύσβα-
 τούς τόπους, γιὰ νὰ τὰ παραδώσουν στὸν Πρόχορο (στ. 40-42: πολλοῖς μὲν
 εἰς τριήρεις δέδωκα γράμματα, οὐκ ἐλάττωσι δὲ διὰ τῶν ὀργῶν νύκτωρ πορευο-
 μένοις). Καὶ ἂν τὰ γράμματα δὲν ἔφθαναν στὸν προορισμὸ τους, ὑπεύθυνος
 δὲν εἶναι ὁ Δημήτριος, ἀλλ' ὁ τύραννος τῆς Τενέδου, δηλ. ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης
 Ε' Παλαιολόγος (1341-1347, 1355-1376, 1379-1391), πρὸς τὸν ὁποῖο ὁ
 Δημήτριος ἀπέστελλε τίς ἐπιστολὲς μὲ τὴν παράκληση νὰ τίς προωθῇ στὸν
 παραλήπτη. Ὑπεύθυνοι εἶναι ἐπίσης καὶ οἱ γραμματοκομιστὲς πού μεταφέρουν
 τὰ πρὸς σε (δηλ. πρὸς τὸν Πρόχορο) γράμματα στὴν Θάσο, στὴν Θεσσαλο-
 νίκη καὶ στὸ Ἄγιον Ὄρος. Γιὰ ὅλους αὐτούς ὁ Δημήτριος χρησιμοποιεῖ ἐν
 εἴδει ἀρᾶς καὶ μὲ διαφαινόμενη ἀγανάκτηση τίς εὐκτικὲς ἀ π ὀ λ ο ι τ ο καὶ
 ἀ π ὀ λ ο ι ν τ ο (στ. 42-45: ἀπόλοιτο μὲν ὁ τῆς Τενέδου τύραννος ᾧ γράφων
 ἠνάγκαζον πέμπειν τὰ γράμματα τὴν ταχίστην· ἀπόλοιτο δὲ οἱ εἰς Θάσο ν
 καὶ Θεσσαλονίκην καὶ αὐτὸν Ἄθω κομιζόμενοι συνεχῶς).

¹⁰ Βλ. H. G. Beck, «Der byzantinische «Ministerpräsident»», ἐν Byzantinische Zeitschrift, 48 (1955), σσ. 314-316.

Ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐπιστολῆς μπορεῖ νὰ φωτισθῇ ἀπὸ τὰ ἱστορικά δεδομένα¹¹. Στὰ 1350-1352 ξεσπᾶ πόλεμος στὰ βυζαντινὰ ὕδατα μεταξὺ Γένοβας καὶ Βενετίας, μὲ αἰτία τὸν ἀνταγωνισμό τῶν δύο ναυτικῶν δυνάμεων γιὰ τὸν ἔλεγχο τοῦ ἐμπορίου τῆς Μαύρης Θαλάσσης. Ὁ Καντακουζηνὸς συντάσσεται μὲ τοὺς Γενουάτες, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης Ε΄ λαμβάνει ἀπὸ τὴν Βενετία δάνειο 20.000 δουκάτων καὶ ὑπόσχεται ὅτι θὰ παραχωρήσῃ στοὺς Βενετοὺς τὴν Τένεδο. Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1352 ὁ Ἰωάννης Ε΄ εἰσέρχεται χωρὶς ἀντίσταση στὴν Ἀδριανούπολη, ἀλλὰ στὰ τέλη τοῦ ἰδίου ἔτους τὰ στρατεύματά του νικῆθηκαν στὸ Διδυμότειχο. Στις 22 Νοεμβρίου τοῦ 1354 ὁ Ἰωάννης Στ΄ Καντακουζηνὸς χάνει τὸν θρόνο, ἀποσύρεται καὶ γίνεται μοναχός. Στὸν θρόνο ἀνέρχεται ὁ Ἰωάννης Ε΄, ὁ ὁποῖος τὸ 1355 παραχωρεῖ στὸν Γενουάτη Φραγκίσκο Gattilusio τὰ νησιά Ἰμβρο, Σαμοθράκη, Λῆμνο καὶ Θάσο, ἐναντι τῶν ὑπηρεσιῶν ποὺ τοῦ προσέφερε στὸν ἀγῶνά του κατὰ τοῦ Ἰωάννου Στ΄ Καντακουζηνοῦ¹².

Τὸ 1357 ὁ ἴδιος αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε΄ Παλαιολόγος παραχωρεῖ μὲ χρυσόβουλλο τὴν Θάσο στοὺς ἀδελφοὺς Ἀλέξιο, μεγάλο στρατοπεδάρχη, καὶ Ἰωάννη, μεγάλο πριμικήριο. Τὴν πληροφορία ἀντλοῦμε ἀπὸ τὸ ἔγγραφο ὑπ' ἀριθμ. 137 (ἀρίθμηση Lemerle) τοῦ ἔτους 1357, ποὺ ἀποτελεῖ γράμμα τῶν δύο ἀδελφῶν πρὸς τὴν Μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας καὶ σώζεται στὸ ἀρχεῖο τῆς¹³. Μὲ τὸ γράμμα αὐτὸ οἱ δύο ἀδελφοὶ διαβεβαιώνουν τοὺς μοναχοὺς τῆς Λαύρας ὅτι τὰ τρία μετόχια¹⁴ τῆς Μονῆς στὴν Θάσο, ἤτοι τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου στὸ Νεόκαστρο, τοῦ Ἀρχιστρατήγου στὰ Κίναρα (γρ. Κοίνυρα) καὶ τῆς Παναγίας στὴν Ποταμιὰ, θὰ παραμείνουν ἀπαραβίαστα: «*Τοῖς γὰρ ἐνταῦθα τόποις ἐπιδημηκότες καὶ κάστρα καὶ χώρας χειρὶ Θεοῦ κατασχόντες, κατέσχομεν πρὸς τούτοις καὶ τὴν νῆσον Θάσον, ἣν καὶ ἐλάβομεν διὰ θεῖον καὶ σεπτοῦ χρυσοβούλλου, χωρὶς τῶν ἄλλων, ὡς κληρὸν ἴδιον, ὥστε προσεῖναι δηλονότι ταύτην ἡμῖν εἰς τὸ ἐξῆς κατὰ λόγον γονικότητος ἀναφαίρετον. Ἐν ταύτῃ τοίνυν τῇ νήσῳ εὔρομεν καὶ τὴν σεβασμίαν καὶ ἱερὰν βασιλικὴν μεγάλην Λαύραν κεκτημένην περὶ ποῦ τὸ Νεόκαστρον λεγόμενον μετόχιον εἰς*

11. Βλ. G. Ostrogorsky, Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, Γ', μετ. Ἰ. Παναγόπουλος, Ἀθήνα, 1981, σσ. 215-217, 225-231. Σύντομη ἀναφορὰ στὴν παρουσία τῶν Gattilusi στὴν Θάσο βλ. καὶ ἐν Ἀπ. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Θάσου 1453-1912 (Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, 64), Θεσσαλονίκη, 1984, σσ. 11-16.

12. Βλ. Γ. Κόλια, «Αἱ σχέσεις Δημητρίου Κυδῶνη πρὸς Φραγκίσκον Α' Γατελοῦζον», εἰς Λεσβιακὸν Ἡμερολόγιον 1954, Μυτιλήνη, 1954, σσ. 37-43.

13. Βλ. P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, Denise Papachryssanthou, Actes de Lavra, III (Archives de l'Athos, X), Paris, 1979, σσ. 67-72, doc. no 137.

14. Βασικὴ μελέτη περὶ τῶν ἀγιορειτικῶν μετοχιῶν στὴν Θάσο ἢ τοῦ Δ. Στρατῆ, Τὸ νησι τῆς Θάσου καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος, Καβάλα, 1995. (Βλ. κυρίως τίς σσ. 23-114). Δὲν γίνεται μνεία τοῦ ὡς ἄνω ἐγγράφου.

ὄνομα τιμώμενον τοῦ ὀσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ... ὡσαύτως περὶ τὰ Κίναρα μετόχιον τὸν Ἀρχιστράτηγον ... ὡσαύτως περὶ τὴν Ποταμίαν μετόχιον τὴν ὑπαναγίαν μου δέσποιναν Θεοτόκον μετὰ τῆς περιοχῆς καὶ νομῆς αὐτῆς· ἃ δὴ καὶ στέρξαντες εἰάσαμεν μένωσιν ἀσάλευτα. Κατήχοντο τοίνυν τὰ τοιοῦτα κτήματα ὑπὸ τῆς σεβασμίας καὶ ἱερᾶς βασιλικῆς μεγάλης Λαύρας, ὡς εἴρηται, ἀδιάσειστα. Εἶτα χρόνοις τισὶν ὕστερον, δόξαν οὕτω τοῖς ἐν αὐτῇ ἀγίοις ἀνδράσιν, αἰτοῦντας παρ' ἡμῶν ἐπὶ ταῦτα καὶ γράμμα· ἡμεῖς δὲ σεβασμίως πρὸς αὐτοὺς διακείμενοι ὑπακούσαμεν τε τούτοις αὐτοῖκα μᾶλα προθύμως καὶ τὸ παρὸν πεποιήκαμεν γράμμα, δι' οὗ καὶ καθέξουσιν ἀσφαλέστερον εἰς τὸ ἐξῆς τὰ δηλωθέντα μετόχιά τε καὶ κτήματα ... ἃ καὶ διαμενῶσιν εἰς τὸ διηνεκὲς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς σεβασμίας καὶ ἱερᾶς βασιλικῆς μεγάλης Λαύρας ἀναφαίρετά τε καὶ ἀναπόσπαστα, μηδενὸς τῶν ἀπάντων δι' ὄχλον τῶ μέρει ταύτης γινόμενου ἕνεκεν τῶν τοιούτων μετοχίων καὶ κτημάτων' ... Εἰς γοῦν βεβαίωσιν καὶ ἀσφάλειαν τῆς δηλωθείσης θείας καὶ ἱερᾶς βασιλικῆς μεγάλης Λαύρας γεγονὸς καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον γράμμα καὶ ἐπεδόθη αὐτῇ κατὰ μῆνα Ἰούνιον ἰνδικτιῶνος ἰ' τοῦ ροῦ ωοῦ ἐξηκοστοῦ πέμπτου ἔτους». Στὸ γράμμα σημειώνουν οἱ δύο ἀδελφοὶ ὅτι *κατέσχον* τὴν Θάσο. Ἀλλὰ ἀπὸ ποιὸς τὴν κατέσχον; Ἀπὸ τοὺς Γενουάτες τοῦ Gattilusio ἢ ἀπὸ ἄλλους προσωρινούς κατακτητές; Ἐχει διατυπωθῆ ἢ ἀποψη ὅτι πιθανῶς οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐξεδίωξαν Τούρκους πειρατὲς καὶ στὴν συνέχεια ἔλαβαν τὴν Θάσο ὡς κληρονομικὴ ἰδιοκτησία, τὸ 1357, στὰ πλαίσια ἐνὸς προγράμματος διοικητικῆς ἀποκεντρώσεως ποὺ θέλησε νὰ ἐφαρμόσῃ ὁ Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος¹⁵.

Μὲ δεδομένη τὴν ὑπαρξὴ τῶν τριῶν μετοχίων τῆς Λαύρας στὴν Θάσο κατὰ τὸ 1357 μπορούμε νὰ προχωρήσωμε στὴν ἐρμηνεία τῶν στ. 42-45 τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Δημητρίου Κυδώνη πρὸς τὸν ἀδελφὸ του. Κατὰ τὸ διάστημα 1353-1354, λόγῳ τῶν πολεμικῶν πρωτοβουλιῶν τοῦ Ἰωάννου Ε' κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ, οἱ χερσαῖες ἐπικοινωνίες μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως - Ἀγίου Ὁρους - Θεσσαλονίκης ἔχουν διακοπῆ. Γιὰ νὰ φθάσουν τὰ γράμματα ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὸν Ἀθῶνα καὶ στὴν Θεσσαλονίκη, πρέπει νὰ σταλοῦν μέσῳ Τενέδου, ἥτοι μὲ τὴν βοήθεια καὶ μεσολάβηση τοῦ Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ τὴν Τένεδο ὡς βάση του ἀπὸ τὸ 1353 ἕως τὸ 1355 καὶ μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Δημήτριος Κυδώνης διατηροῦσε καλὲς σχέσεις¹⁶. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ ὁ Ἰωάννης Ε' τὸν διετήρησε στὴν συνέχεια στὴν

15. Τὴν σκέψη διετύπωσε ὁ νομικὸς κ. Ἄγγ. Γιαννόπουλος, Θάσιος, μὲ τὸν ὁποῖο συζήτησα τὰ ἱστορικὰ προβλήματα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν μελέτη τοῦ ἐγγράφου. Τὸν εὐχαριστῶ.

16. Βλ. P. Loenertz, Les recueils de lettres de Démétrius Cydonès (Studi e Testi, 131). Città del Vaticano, 1947, σ. 109.

ἴδια θέση τοῦ «ὑπουργοῦ». Κατὰ συνέπεια, ἡ λέξη *τύραννος* στὸν στ. 43 τῆς ἐπιστολῆς σημαίνει ἡγεμῶν-βασιλεὺς χωρὶς ἀρνητικὴ σημασία. Στὸν στ. 44 πληροφοροῦμεθα ὅτι οἱ ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Πρόχορο δὲν ἀποστέλλονται μόνο στὴν Θεσσαλονίκη καὶ στὸν Ἄθωνα, ἀλλὰ καὶ στὴν Θάσο. Τὴν Θεσσαλονίκη εἶναι φυσικὸ νὰ ἐπισκεπτόταν κατὰ καιροὺς ὁ Πρόχορος, ἀφοῦ ἀποτελοῦσε τὴν γενέθλια πόλη του. Στὴν Μεγίστη Λαύρα ἐγκαταβιοῦσε ὡς μοναχός. Γιατὶ ἄραγε πέρασε ἀπὸ τὴν Θάσο καὶ πόσον καιρὸ ἔμεινε σ' αὐτήν; Νομίζω ὅτι ἡ ὑπαρξὴ τῶν τριῶν μετοχίων τῆς Λαύρας στὸ νησὶ μπορεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν σύντομη ἔστω παρουσία τοῦ Προχόρου Κυδώνη στὴν Θάσο, σὲ μιὰ περίοδο κατὰ τὴν ὁποία δὲν εἶχε ἀκόμη ἐκφρασθῆ φανερά ὑπὲρ τῶν Λατίνων (κατὰ τὴν τριετία πρὸ τῆς συντάξεως τῆς ἐπιστολῆς, δηλ. στὰ χρόνια 1350-1353). Ὁ Πρόχορος φαίνεται ὅτι ἔχαιρε μεγάλης ἐκτιμῆσεως μεταξὺ τῶν μοναχῶν τῆς Μεγίστης Λαύρας, γι' αὐτὸ καὶ τὸ 1365 ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος. Μετὰ τὸ 1365 ἐπέρχεται ἡ σαφὴς μεταστροφή του ὑπὲρ τῶν Λατίνων, ἡ ὁποία καὶ θὰ ὀδηγήσῃ τὸ 1368 στὴν καταδίκη καὶ στὸν ἀποτειχισμό του. Ἡ πρὸ τοῦ 1365 διέλευση καὶ παραμονὴ του στὴν Θάσο ὡς ἀπεσταλμένου τῆς Λαύρας γιὰ ὑποθέσεις τῶν μετοχίων τῆς Μονῆς εἶναι πιθανή. Μὲ τὴν σκέψη αὐτὴ μπορεῖ τοῦλάχιστον νὰ ἐρμηνευθῆ ἡ ἀποστολὴ ἐπιστολῶν μὲ παραλήπτη τὸν Πρόχορο Κυδώνη στὴν Θάσο.